

8. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства / за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
9. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. Ю. Сакара. — Х., 2006. — 209 с.
10. Ясинюк М. Сучасний погляд на розвиток цивільного процесу в Україні // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 3. — С. 89–91.

Анотація

Ахмач Г. М. Касаційне оскарження як гарантія захисту прав людини. — Стаття.

У статті аналізуються сутність та проблемні питання, пов'язані з захистом прав людини у касаційній інстанції, зокрема відповідність цивільного процесуального законодавства України міжнародним стандартам. Автором визначаються недоліки чинного цивільно-процесуального законодавства та вносяться конкретні пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: касаційна інстанція, правосуддя, цивільний процес, судоустрій, судочинство, право на судовий захист.

Аннотация

Ахмач А. М. Кассационное обжалование как гарантия защиты прав человека. — Статья.

В статье анализируются сущность и проблемные вопросы, связанные с защитой прав человека в кассационной инстанции, в том числе соответствие гражданского процессуального законодательства Украины международным стандартам. Автором выявляются недостатки действующего гражданско-процессуального законодательства и вносятся конкретные предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: кассационная инстанция, правосудие, гражданский процесс, судоустройство, судопроизводство, право на судебную защиту.

Summary

Ahmach A. M. Appeal As a Guarantee of Defence of Human Rights. — Article.

In article the essence and problem questions related to defence of human rights in the appeal instance are analysed, including accordance of civil judicial process of Ukraine to the international standards. The author come to light the lacks of active civil judicial process and are brought in concrete suggestions on its improvement.

Keywords: appeal instance, justice, civil process, judicial system, legal proceeding, right of judicial defence.

УДК 347.441

І. В. Давидова

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОБМАНУ ЯК ПІДСТАВИ НЕДІЙНОСТІ ПРАВочИНУ

З самого початку існування торгового обороту його супроводжує обман. Однак, незважаючи на те, що обман є незмінним супутником торгового обороту, він є умовою, за якої правочин може бути визнаний недійсним. В умовах ринкової економіки виявлення правочинів, вчинених під впливом обману, має важливе практичне значення, оскільки вчинення правочину під впливом обману дозволяє визнати його недійсним та забезпечити захист інтересів уведеної в обман особи. Тому визначення поняття обману та його ознак є досить актуальною проблемою.

Незважаючи на присвячення проблемам недійсності правочинів, вчинених унаслідок обману, досліджень таких російських та українських учених, як М. М. Агаркова, М. А. Блінової, Д. М. Генкіна, В. І. Жекова, І. Перетерського, Н. В. Рабінович, К. Л. Разумова, Н. С. Хатнюк, В. П. Шахматова та ін., питання поняття та ознак обману залишається дискусійним. Отже, метою цієї статті є визначення поняття та ознак обману як підстави недійсності правочину.

За висловом О. С. Йоффе, «обман існує у випадках, коли учасник двох- або багатосторонніх правочинів, а також особа, що може отримати певні вигоди від вчинення будь-ким одностороннього правочину, шляхом навмисного повідомлення неправдивих відомостей або умисного умовчання про дійсні факти спонукає іншу особу до вчинення правочину» [1, 295]. Згідно з іншим визначенням, обман — умисне введення в оману сторону в правочині, спрямоване на його вчинення [2, 300–302]. Причому за змістом названої норми ці дії повинні мати місце на момент укладання договору і не відносяться до його наслідків. Труднощі, які викликані спробою дати визначення обману, пояснити легко — це його суто суб'єктивна природа, яка повинна враховуватися правом. «Обман, обманні дії — це перш за все категорії морально-етичні. Однак оскільки в законі відображена найвища моральна складова, то обманні дії є категорією і правовою» [3, 29].

Обман (*dolus*) вже в римському праві визнається порушенням згоди і причиною недійсності правочинів. Проти договорів, що впливають з цивільного права (*juris civilis*) претор, ґрунтуючись на природній справедливості (*naturali aequitate*), надавав ошуканій стороні право заперечувати проти договору (*doli mali exceptio*) [4, 5].

Але в римському праві не кожен, а «злий умисел» паплюжив правочин, оскільки римляни вживали термін і «добрий намір» у сенсі хитрості проти ворога або розбійника. Звільняла від відповідальності за обман та обставина, що він був взаємним: «якщо двоє діяли (один проти одного) зі злим умислом, то вони не можуть пред'явити один до одного позов про умисел» або, що стосувався розхвалювання товару: «те, що продавець каже, щоб похвалити (свій товар), слід розглядати як не сказане і не обіцяне». Проте «розхвалювання» все одно не повинно переступати ту межу, за якою воно стає обманом [5, 433, 451].

У майбутньому у потерпілого учасника угоди, який сприймає ситуацію, створену іншим учасником, можуть виникати ілюзії — помилки, обмани. Процес виникнення помилки та обману обумовлено певними закономірностями: 1) ілюзії іноді проявляються внаслідок особливих умов, за яких відбувається спостереження, наприклад, спостереження в нічний час, одним оком, в окулярах, при поганому освітленні (наприклад, купуючи будинок при нічному освітленні, можна неуважно роздивитись його фасад), через відчинені двері (наприклад, при наполовину відчинених дверях легко не помітити дефектів ремонту) тощо; 2) переважна більшість ілюзій зору виникає в результаті хибного судження про видиме, обман тут настає при неправильному осмисленні зорового образу; 3) ряд ілюзій обумовлений оптичною недосконалістю ока і деякими особливо-

стями аналізаторів, що беруть участь у зоровому процесі (сітківка, рефлексні нерви). Можливі деякі викривлення зорових, слухових відчуттів у результаті короткозорості, далекозорості, при дальтонізмі, глухоті й інших дефектах зорового та слухового апарату, не характерних для більшості людей, якими може скористатися недобросовісний контрагент [6, 62–63].

Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що передачу майна чи права на нього не можна вважати добровільною, якщо потерпілий у зв'язку з віком, фізичними чи психічними вадами не міг правильно оцінити і зрозуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними. Заволодіння майном шляхом зловживання цими вадами, віком чи станом потерпілого, за наявності до цього підстав, може кваліфікуватися як крадіжка, а заволодіння правом на майно — як недійсна угода (ст. 231 ЦК України) [7, 254].

Недійсність правочинів під впливом обману викликана вадою волі. В правочинах, вчинених під впливом обману, так само як і в правочинах під впливом помилки, бачать порок волі чи, по-перше, в розбіжності волі і волевиявлення, чи, по-друге, порочності формування волі. До прихильників першого підходу можна віднести М. І. Брагінського [8], Р. О. Халфіну [2, 300–302] та інших. До прихильників другого, наприклад, О. С. Йоффе: «При обмані у наявності як внутрішня воля, спрямована на вчинення правочину, так і відповідного їй волевиявлення. Однак сам процес формування волі протікає тут ненормально, і тому правочин, який страждає вадами волі, визнається недійсним» [1, 295], а також О. М. Садікова [9, 373]. За вираженням О. В. Гутнікова, «при вчиненні правочину під впливом обману формування волі потерпілого відбувається не вільно, а змушено, під впливом недобросовісних дій інших осіб, які полягають в умисному створенні у потерпілого неправильного уявлення про обставини, що мають значення для вчинення правочину». Далі вказаний автор зазначає, що воля на вчинення правочину відповідає волевиявленню, проте формується воля невільно [10].

На противагу висловленим позиціям Ю. С. Гамбаров вбачає порок волі у «виключенні самовизначення». Ось що він писав із цього приводу: «І так як помилка відбувається тут не внаслідок якого-небудь пороку у внутрішньому процесі самовизначення волі, наприклад, забудькуватості, недогляду, описки і т. д., а, очевидно, під зовнішнім впливом сторонньої особи і вторгнення її в сферу вільного самовизначення того, кого спонукають до правочину шляхом виключення цього самовизначення» [11, 760]. І. І. Карницький, прямо не кажучи про те, в чому він бачить порок волі, зауважує, що «обман не можна вважати безумовно нищівним для правочину: особа, хоч під впливом хитроців, але все-таки погодилася на правочин; обманом не усувається цілком свобода згоди, як фізичним примусом, ні цілком свідомість, як помилка *in substantia*. Отже, правочин, вчинений під впливом обману, не завжди може вважатися нікчемним з самого початку; а саме, коли помилка, складова наслідку обману, не стосувалася самого предмета або істотної його якості, тобто коли правочин відбувся, але він тільки спалюваний обманом, тому тільки з хвилини визнання судом правочину недійсним він втрачає будь-який сенс» [4, 24]. Н. В. Ра-

бинович бачить в правочинах, вчинених під впливом обману, порок волі в її «несамостійності», ось що говорить вказаний автор: «при вчиненні правочину під впливом обману на рішення потерпілого також впливає неправильне уявлення, яке виключає можливість щодо належного формування волі суб'єкта» [12, 68].

Гегель визначав обман через категорію волі: «загальне, не затронуте особливою волею до чогось тільки удаваного — у договорі найближчим чином у лише зовнішню спільність волі, — є обман» [13, 140].

Очевидно, що обману не місце в цивільних правовідносинах, як, втім, і інших. «Обман, підробка, шахрайство — кримінальні злочини; очевидно, що злочини ні в якому разі не можуть бути на користь винного у вчиненні його особи, що угода, вчинена на підробці або обмані, не може мати законної сили і що за наслідки обману або фальсифікації відповідає і по майну винний» [14, 121]. Проте, щоб стати умовою недійсності правочину, обман повинен підпадати під певні ознаки. Так, І. І. Карницький виділяє такі: 1) введення сторони в оману; 2) несумлінність сторони, що вводить в оману іншу; 3) винуватцем обману повинен бути один із контрагентів, а не стороння особа; 4) шкода, заподіяна стороні, що обманута (невигідність правочину); 5) вирішальне значення має обман як безпосередня причина укладення договору (*dolus dans causam contractui*) [4, 25]. Більше ознак обману виділяє Є. В. Васьковський: 1) обман являє собою введення в оману, тобто помилку, викликану штучним чином за допомогою будь-яких запевнень, умисного мовчання та ін.; 2) введення в оману повинно бути скоєно недобросовісно. Інакше буде не обман, а спільна помилка, або, як прийнято говорити — непорозуміння; 3) обман повинен виходити від контрагента, а не від сторонньої особи. Виняток становить той випадок, коли стороння особа діє за бажанням або з відома контрагента; 4) правочин повинен бути невигідним для обманутого. Інакше йому немає причини скаржитися на обман. Другий із наведених переліків нам здається більш вдалим, оскільки більш точно характеризує сутність цього поняття.

Між обманом і вчиненням правочину повинен бути причинний зв'язок, тобто обман повинен бути таким, що без нього правочин не був би вчинений (*dolus causam dans*). В іншому випадку немає підстави знищувати правочин, так як він був би вчинений і без будь-якого обману [15, 143].

Важливим елементом обману є несумлінність. Несумлінність сторони, — пише І. І. Карницький, — яка ввела в оману іншу, так само визнається істотною умовою обману. Той тільки опуканець, хто навмисно приховує істину, хто запевняє іншу сторону в таких якостях предмета, в існування яких сам не вірить. Той же, хто сам помиляється і сумлінно приводить іншу сторону до розділення свого переконання, до того ніякий *dolus malus* незастосовується. На цій підставі не передбачається обману з боку торговців, що розхвалюють свій товар, без повідомлення позитивних, завідомо неправдивих відомостей про нього: передбачається, що кожен, за природним прагненням, захоплюється якостями своєї речі; навпаки, і ті що купують можуть легко піддатися протилежному потягу — знецінювати річ, що купується [4, 25].

Із врахуванням наведених ознак в літературі під обманом розуміється така поведінка, за допомогою якої одна особа викликає у іншій неправильне уявлення (вводить в оману), притому свідомо, а саме: той, що обманює, повинен розуміти, що це неправильне уявлення має вирішальне значення для іншої особи, тобто не будь обману, особа не вступила б у правочин [16, 68; 17, 39; 18, 36]. Звідси випливає, що обман є не що інше, як умисне введення іншої сторони в оману, з метою примусити її до вступу в правочин. Обман може відноситися як до елементів самого правочину, так і до обставин, які перебувають за його межами, у тому числі до мотивів, якщо вони мали значення для формування волі учасника правочину. Обманні дії можуть вчинятися в активній формі або ж полягати у бездіяльності (умисне замовчування про факти, які можуть перешкодити вчиненню правочину) [9, 373].

При обмані воля не розходиться з волевиявленням, вона формується іншим чином, ніж якщо б його не було. Отже, обман — це дія на процес формування волі особи, яка може вчинятися як за допомогою активних дій (заява сторони, надання свідомо неправдивої інформації), так і неповідомлення необхідної інформації, яка повинна була бути повідомлена контрагенту.

Для визнання правочину недійсним за даною підставою потрібно, щоб обман виступив спонукальною причиною вчинення правочину, інакше, якщо б інша сторона знала при вчиненні договору, що запропоновані умови є обманними і не відповідають її намірам, то вона не уклала б такого договору [19, 101].

Досить детально у ст. 3.8 Принципів УНІДРУА визначається поняття обману як підстави недійсності договору. Ними визнаються обманні заяви іншої сторони, включаючи мову вираження або образ дії, а також несумлінне приховування фактів, які відповідно до розумних комерційних стандартів чесної ділової практики повинні були бути повідомлені цією стороною. Позитивним є те, що в Принципах УНІДРУА 2004 визначено коло відомостей, які повинні повідомлятися контрагенту за правочином.

Важливим для кваліфікації недійсності правочинів, вчинених під впливом обману є встановлення суб'єкта, від якого виходить обман. У зв'язку з цим, О. С. Йоффе писав: «Важливо тільки те, щоб обман виходив від учасника правочину або від особи, на користь якої вчиняється односторонній правочин» [20, 279]. На думку І. В. Матвеева, коло «ошуканців», дії яких повинні мати юридичне значення при визнанні недійсності правочину, вчиненого під впливом обману, повинен бути ширшим і включати в себе не тільки контрагента обдуреної особи та набувача, але і будь-якої третьої особи, яка має або не має інтересу до даного правочину [21, 143].

Слід погодитися з думкою Ф. С. Хейфеца про те, якщо обман виходить не від контрагента обдуреної сторони, а від третьої особи, то важливо, щоб «обманні дії вчиняли треті особи за змовою з учасником правочину, або обманні дії вчиняли треті особи незалежно від учасника правочину, а останній навмисне ними скористався» [22, 97].

Н. В. Рабинович вважає, що обман має місце і тоді, коли сторона в правочині використовувала обманні дії третьої особи. Не потрібно, щоб обманна дія

виходила обов'язково від сторони в правочині. Достатньо, якщо учасник правочину спонукав третю особу вчинити обман або якщо він тільки використовував обманні дії цієї третьої особи, що діяла не за змовою з ним, бо слід кваліфікувати як обман і створення в ошуканого хибного уявлення, і навмисне використання неправдивого уявлення, що виникло будь-яким шляхом, хоча б і без участі в тому сторони в правочині. Неприпустимо використання чужої помилки у розрахунок на те, що саме наявність цієї помилки слугуватиме підставою для вчинення правочину [12].

У сучасному цивільному праві європейських держав залишається спірним питання про те, чи є оспорюваним правочин у випадку обману з боку третіх осіб, а не партнера за договором. В принципі на це питання відповідають негативно, навіть якщо одна із сторін уклала такий договір під впливом обману. Але якщо інша сторона в договорі не брала участь в обмані, її зацікавленість у його дійсності вважається першорядною. Ошуканий залишається пов'язаним договором і повинен з'ясувати, чи не може він вимагати відшкодування збитків з третьої особи, що його ошукала.

Обман може бути результатом не лише дій сторони за договором, а й третіх осіб, які не є учасниками договору. В цьому випадку обов'язковим для визнання договору недійсним є те, що сторона за договором навмисне використовувала б обман третьої особи. Тобто необхідний елемент введення в оману саме договірною стороною, оскільки суб'єктом обману для визнання правочину недійсним за ст. 230 ЦК України є лише одна із сторін правочину.

Правочин може бути визнаний вчиненим під впливом обману у випадку навмисного цілеспрямованого введення іншої сторони в оману щодо фактів, які впливають на укладення правочину. Ознакою обману, на відміну від помилки, є умисел: особа знає про наявність чи відсутність певних обставин і про те, що друга сторона, якби вона володіла цією інформацією, не вступила б у правовідносини, не вигідні для неї. Обман також має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Правочин, здійснений під впливом обману, на підставі ст. 230 ЦК може бути визнаний судом недійсним. Вбачається, що саме позивач як сторона, яка діяла під впливом обману, повинен довести наявність умислу з боку відповідача, істотність значення обставин, щодо яких її введено в оману, і сам факт обману. Якщо все інше, крім умислу, доведено, вважається, що мала місце помилка.

Ще одна важлива ознака обману — його прямий і безпосередній вплив на вчинення правочину. Обман, що стосується несуттєвих сторін правочину, не впливає на законність останньої, наприклад, замовчування продавця автомашини про деякі її недоліки, не заважають користуванню нею (десь подряпина, бараклять свічки, продірявився глушник та ін). Але істотний обман позбавляє правочину законності, тому що немає відповідності між тим, чого особа бажала, і що вона вчиняє. Наприклад, хто-небудь припускає вступити в правочин з іншим, помилково видаючи себе за представника третьої особи. Укладає пра-

вочин, хоче вступити у правовідносини з цією третьою особою, а між тим він не досягає цього і вступає у відношення з тим, з ким не бажав вступати [23, 307].

Отже, обман завжди вважався безумовною причиною недійсності правочину. Під обманом найчастіше розуміли навмисне введення в оману однієї сторони з боку іншої з метою спонукання її до вчинення правочину. При цьому формування волі суб'єкта піддається впливу іншої особи, тобто не є вільним. Мотивом обману, вочевидь, виступає створення особою, що вчиняє обман, у постраждалої сторони хибного уявлення про деякі обставини, через що вона змушена вчиняти правочин, насправді для неї не вигідний.

Література

1. Иоффе О. С. Избранные труды. В 4 т. Т. 2 / О. С. Иоффе. — С.Пб., 2004. — 296 с.
2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой / под ред. Т. Е. Абовой, А. Ю. Кабалкина. — М.: Юрайт-Издат, 2003. — 880 с.
3. Сергеев В. И. Обман в предпринимательской деятельности. История вопроса и понятие // Юрист. — 2001. — № 11. — С. 26–30.
4. Карницкий И. И. Об обмане в договорах. Реферат, представленный Гражданскому Отделению Юридического Общества в заседании 3 ноября 1879 года / И. И. Карницкий. — С.Пб., 1879.
5. Дигесты Юстиниана. Т. III: [пер. с лат.] / отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М.: Статут, 2002. — 584 с.
6. Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. — С.Пб.: Питер Ком, 1998. — 656 с.
7. Постанова Пленуму Верховного суду України від 25 грудня 1992 р. № 13 «Про судову практику про визнання угод недійсними». — К., 1993.
8. Брагинский М. И. Общее учение о хозяйственных договорах [Электронный ресурс] / М. И. Брагинский. — Минск: Наука и техника, 1967. — 260 с. — Режим доступа: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=2200>.
9. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой / отв. ред. О. Н. Садилов. — М.: Юриформцентр, 1995. — 448 с.
10. Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика оспаривания / О. В. Гутников. — М.: Бератор-Пресс, 2003. — 576 с.
11. Гамбаров Ю. С. Гражданское право. Общая часть / Ю. С. Гамбаров; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М.: Зерцало, 2003. — 816 с.
12. Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствия / Н. В. Рабинович. — Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1960. — 171 с.
13. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. — М.: Мысль, 1990. — 524 с.
14. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. В 3 т. Т. 3 / К. П. Победоносцев. — М.: Зерцало, 2003. — 608 с.
15. Васьковский Е. В. Учебник гражданского права / Е. В. Васьковский; под ред. В. С. Ем. — М.: Статут, 2003. — 142 с.
16. Новицкий И. Б. Недействительные сделки // Вопросы советского гражданского права. — М., 1945.
17. Рясенцев В. А. Лекции на тему «Сделки по советскому гражданскому праву» (1-я и 2-я) для студентов ВЮЗИ / В. А. Рясенцев. — М., 1951. — 34 с.
18. Муранов А. И. Проблема «обхода закона» в материальном и коллизионном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. И. Муранов. — М., 1999. — 272 с.
19. Белов А. П. Международное предпринимательское право [Электронный ресурс] / А. П. Белов. — М.: Юстицинформ, 2001. — 336 с. — Режим доступа: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=4518>.
20. Иоффе О. С. Советское гражданское право / О. С. Иоффе. — М.: Юрид. лит., 1967. — 517 с.
21. Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок / И. В. Матвеев. — М.: Юрлитинформ, 2004. — 176 с.
22. Хейфец Ф. С. Недействительность сделок по российскому гражданскому праву / Ф. С. Хейфец. — [2-е изд., доп.]. — М.: Юрайт, 2000. — 162 с.

23. Гузь Л. Е. Понятие сделок, заключение, расторжение, признание сделок недействительными. Судебная практика / Л. Е. Гузь. — Х. : Полиграфист, 2008.

Анотація

Давидова І. В. Поняття та ознаки обману як підстави недійсності правочину. — Стаття.

У статті розкриваються проблемні питання поняття та ознак обману як підстави недійсності правочину. Розглянуто та проаналізовано поняття обману з часів римського права до сучасності. Визначено ознаки обману, виявлення яких дозволяє вважати, що має місце обман, на підставі чого правочин може бути визнаний недійсним.

Ключові слова: недійсність правочину, обман, підстава, оспорюваний правочин, шахрайство.

Аннотация

Давидова И. В. Понятия и признаки обмана как основания недействительности сделки. — Статья.

В статье раскрываются проблемные вопросы понятия и признаков обмана как основания недействительности сделки. Рассмотрено и проанализировано понятие обмана со времен римского права до современности. Определены признаки обмана, выявление которых позволяет считать, что имеет место обман, на основании чего сделка может быть признана недействительной.

Ключевые слова: недействительность сделки, обман, основание, оспариваемая сделка, мошенничество.

Summary

Davidova I. V. The concept and features of fraud as the reason for invalidation of the transaction. — Article.

The article discloses disputable issues of the concept and features of fraud as the reason for invalidation of the transaction. The concept of fraud since Roman law till nowadays is considered and analyzed. The signs of fraud, detection of which suggested that there is fraud, under which the transaction may be invalidated are determined.

Keywords: invalidation of the transaction, fraud, reason, impugned transaction, fraud.

УДК 351.77:615.2/3(477)

В. А. Комаров

ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СТОСОВНО ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Лікарські засоби з давніх-давен є одним із найбільш поширених і не досить звіданих досі із точки зору цивільного права об'єктів прав. Вони, з одного боку, забезпечують право на здоров'я людини, а з другого боку, завдяки сучасним технологіям їх поширення і реалізації перетворились на товар, який без огляду на його призначення реалізується переважно за правилами ринкової економіки і внаслідок того перетворився у функціональному аспекті із блага у зло. Лише у 2010 р. на ринку лікарських засобів України продано їх більше чим на 20 млрд грн, із них на більше ніж 8 млрд грн — особам, які їх не потребують і споживають без призначення.

Як свідчить історія із закупки «Терафлю» регулювання правовідносин стосовно лікарських засобів має істотні вади. Потреба в лікарських засобах визна-